

ระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคกลาง ของประเทศไทย

An Appropriate Agricultural Extension System for Central Region of Thailand

สิน พันธุ์พินิจ

Sint Punpinij

ABSTRACT

The Purposes of this research were: 1) to determine the philosophy, policy and responsibilities of the Department of Agricultural Extension (DOAE) at the central and regional levels; 2) to study the basic situation of academic offices administrators, extension officers and farmer leaders; 3) to determine the appropriateness, efficiency and sufficiency of the agricultural extension service operations that the DOAE are conducting in the central region of Thailand; 4) to study some of the significant variables affecting the agricultural extension system; and 5) to propose an appropriate system for the central region of Thailand. The study was based on an analysis of relevant documents and survey data obtained from mailed questionnaires. The sample group comprised a simple random sampling and a multi-stage sampling of 100 academic officers and administrators of the DOAE and a purposive sampling of 120 extension officers of the DOAE. The mailed questionnaires were returned by 95 (95.00%) of the academic officers and administrators, and 100 (83.34%) of the extension officers. A total of 100 farmer leaders from regions which were selected by a simple random sampling were interviewed. Statistical procedures used in analyzing the data included frequency, percentage, mean, t-test, analysis of variance and the Scheffes' test.

Based on this study, it was concluded that: the DOAE had not directly identified its philosophy, but has the responsibility and authority to serve and transfer modern agricultural knowledge and technology to farmers throughout the country. The DOAE has set a policy that is consistent with the policies of the Government and the Ministry of Agriculture and Cooperatives, the National Economic and Social Plan and

global changes in the agricultural economy. The Central Administration is responsible for policy making, general administration, academic and extension service administration while the Local Administration adopts the policies and the plans from the Central Administration for implementation and also represents the Ministry at the provincial and subdistrict levels as well.

The appropriateness, efficiency and sufficiency of the agricultural extension service operations were rated “fair” by the academic officers, administrators, and extension officers while the significance of the selected variables of the agricultural extension system were rated “above average”. The comparisons among the mean scores of opinion ratings on the appropriateness of the Participatory Agricultural Extension System (PAES), Farming System Development Agricultural Extension System, and Farmers’ Activity Agricultural Extension System showed that the PAES mean score was rated highest by the academic officers, administrators, extension officers, and farmer leaders. The PAES mean score rated by the farmer leaders was significantly higher than those of the academic officers, administrators, and extension officers ($P \leq 0.05$). There were no significant differences found when a comparison was made among the other mean scores. The farmer leaders were of the opinions that PAES was the most appropriateness agricultural system for the central region of Thailand.

Therefore the agricultural extension system for the Thai central region is based on the PAES by selecting only elements from the agricultural extension system and significant variables that rated “above average” to be synthesized and appropriately integrated. Then set up a structural framework comprising concepts, objectives, principles, system elements, evaluation procedures, system approach, management and extension strategies as a guideline for practical application.

Key words: extension systems, variables

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปรัชญา นโยบายและภารกิจหลักของกรมส่งเสริมการเกษตรทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค 2) ศึกษาสภาพพื้นฐานของนักวิชาการ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและผู้นำเกษตรกร 3) ศึกษาความเหมาะสม ประสิทธิภาพและความเพียงพอของการส่งเสริมการเกษตรที่กรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินการอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย 4) ศึกษาตัวแปรบางอย่างที่มีความสำคัญต่อระบบการส่งเสริมการเกษตร และ 5) เสนอแนะระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสม

สำหรับภาคกลางของประเทศไทย โดยศึกษาจากเอกสารและการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่ส่งทางไปรษณีย์ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยนักวิชาการและผู้บริหารของกรมส่งเสริมการเกษตรซึ่งคัดเลือกโดยวิธีสุ่มแบบง่ายและแบบหลายขั้นตอน จำนวน 100 คน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรซึ่งคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจำนวน 120 คน แบบสอบถามได้รับกลับมา 95 ชุด (ร้อยละ 95.00) และ 100 ชุด (ร้อยละ 83.34) ตามลำดับ และสัมภาษณ์ผู้นำเกษตรกรในพื้นที่ซึ่งคัดเลือกโดยการสุ่มแบบง่ายจำนวน 100 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติความถี่ร้อยละ ค่าเฉลี่ย การทดสอบความแตกต่างแบบที การวิเคราะห์ความแปร

ปรวน และการทดสอบเซฟเฟ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้
กรมส่งเสริมการเกษตรยังไม่ได้กำหนดปรัชญาไว้โดยตรง แต่มีอำนาจหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกและเผยแพร่ความรู้และเทคโนโลยีเกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่ให้ถึงตัวเกษตรกรโดยทั่วถึงและแพร่หลาย โดยได้กำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล นโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเกษตรของโลก การบริหารส่วนกลางมีภารกิจในการกำหนดนโยบาย บริหารงานทั่วไป การบริหารงานด้านวิชาการและการส่งเสริมการเกษตร โดยส่วนภูมิภาคจะรับนโยบาย แผนงานจากส่วนกลางไปปฏิบัติ และเป็นผู้แทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับจังหวัดและระดับตำบล

นักวิชาการ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร มีความเห็นว่าการส่งเสริมการเกษตรที่ดำเนินการอยู่มีความเหมาะสม มีประสิทธิภาพ มีความเพียงพอในระดับปานกลาง ทั้งนี้ ตัวแปรต่าง ๆ ที่ศึกษามีความสำคัญต่อระบบการส่งเสริมการเกษตรระดับมาก จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วม ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการพัฒนากระบวนการส่งเสริมการเกษตรโดยยึดกิจกรรมของเกษตรกรพบว่าทั้งนักวิชาการ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้นำเกษตรกรให้คะแนนเฉลี่ยแก่ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมสูงกว่าระบบอื่น ๆ ผู้นำเกษตรกรให้คะแนนเฉลี่ยความคิดเห็นต่อระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมสูงกว่านักวิชาการ ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 แต่มีคะแนนความคิดเห็นต่อระบบการส่งเสริมการเกษตรระบบอื่นไม่แตกต่างกัน และเห็นว่าระบบการส่งเสริมการเกษตร

โดยการมีส่วนร่วม เป็นระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย

ดังนั้นการพัฒนาระบบการส่งเสริมการเกษตรสำหรับภาคกลางของประเทศไทย จึงพัฒนาอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการมีส่วนร่วม โดยคัดเลือกเฉพาะองค์ประกอบจาก ระบบการส่งเสริมต่าง ๆ และตัวแปรที่มีความสำคัญตั้งแต่ระดับมากขึ้นไปมาสังเคราะห์ผสมผสานเข้าด้วยกันให้เหมาะสม แล้วจัดกรอบโครงสร้างประกอบด้วยแนวคิด วัตถุประสงค์ หลักการ องค์ประกอบของระบบ การวัดความสำเร็จ การบริหารงานเชิงระบบและกลยุทธ์ของการส่งเสริมไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ

บทนำ

ในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ประกอบกับกระแสของโลกาภิวัตน์ และนโยบายเปิดประเทศ จึงทำให้ประเทศไทยเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลก ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของคนไทยทุก ๆ ด้าน โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม การบริการและการก่อสร้างอย่างรวดเร็ว โดยภาคอุตสาหกรรมและบริการมีบทบาทมากขึ้น ในขณะที่สัดส่วนมูลค่าส่งออกสินค้าภาคเกษตรกรรม ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ลดน้อยลง มีการเจริญเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 2.56 ต่อปี ประเมินว่าในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ภาคเกษตรกรรมขยายตัวร้อยละ 2.9 (สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร 2539) คาดการณ์ว่าในอนาคตภาคเกษตรกรรมจะต้องเผชิญกับความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ยิ่งขึ้น การผลิตการเกษตรจึงต้องมีการปรับตัวในทุกด้าน

อย่างไรก็ตาม ภาคเกษตรกรรมยังมีความสำคัญต่อสังคม ระบบเศรษฐกิจ การผลิตและการจ้างแรงงานของประเทศ เพราะนอกจากจะเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบอุตสาหกรรมเกษตรแล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตอาหารสำหรับบริโภคภายในประเทศ และเป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงพลโลกแถบต่าง ๆ ของโลก รองจากประเทศพัฒนาแล้วบางประเทศ แต่การพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยยังมีปัญหาทั้งด้านวิชาการสังคม และเศรษฐกิจ เกษตรกรยังมีปัญหาความยากจน ประสิทธิภาพการผลิตต่ำ ขาดข้อมูลข่าวสารประกอบการตัดสินใจประกอบอาชีพเกษตรอย่างอิสระ

“การส่งเสริมการเกษตร” เป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาการเกษตรและครอบครัว เกษตรกรให้ก้าวหน้า กรมส่งเสริมการเกษตรได้นำ “ระบบการส่งเสริมแบบฝึกอบรมและเยี่ยมชม” (training and visit system, T&V) มาใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 แต่มีจุดอ่อนที่ไม่สามารถตอบสนองนโยบายได้อย่างแท้จริง จึงได้พัฒนา “ระบบการส่งเสริมเกษตรใหม่” ขึ้นมาใช้ทั่วประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 (กรมส่งเสริมการเกษตร 2536) ระบบการส่งเสริมเกษตรใหม่นี้อาจขาดแนวคิด ทฤษฎี ปรัชญา หลักการ และองค์ประกอบที่สำคัญ จึงควรวิจัยหาระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสม เพื่อเป็นเครื่องมือถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสำหรับภาคกลาง ซึ่งเป็นแหล่งที่มีศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรของประเทศ และจะเป็นต้นแบบการวิจัยหาระบบการส่งเสริมการเกษตรสำหรับภาคอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ทั่วไป ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาปรัชญา นโยบาย และภารกิจหลักของกรมส่งเสริมการเกษตรทั้งส่วนกลาง และส่วน

ภูมิภาค

2. เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานของนักวิชาการ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้นำเกษตรกร

3. เพื่อศึกษาสภาพการส่งเสริมการเกษตร ที่กรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินการอยู่ในภาคกลาง

4. เพื่อศึกษาตัวแปรบางอย่างที่มีความสำคัญต่อระบบการส่งเสริมการเกษตร

5. เพื่อศึกษาและเสนอแนะระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ทำการวิจัยระบบการส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตรในเขตการส่งเสริมภาคกลาง ไม่รวมถึงระบบการส่งเสริมการเกษตรของหน่วยงานอื่นๆ ที่ดำเนินการอยู่

สมมติฐานการวิจัย

1. ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมเป็นระบบการส่งเสริมที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย

2. นักวิชาการ-ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและผู้นำเกษตรกรมีความคิดเห็นต่อความเหมาะสมของระบบการส่งเสริมการเกษตรแตกต่างกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยเรื่องนี้มีประโยชน์ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ การบริหาร ด้านการส่งเสริมการเกษตรอันจะมีผลต่อการพัฒนาชนบท ดังต่อไปนี้

1. ด้านวิชาการ นำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา เช่น ระบบการส่งเสริม ตัวแปรบางอย่างที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริม สภาพทั่วไปของการส่งเสริมมาพัฒนาการเรียนการสอน การเขียนเอกสารการสอนให้มีคุณภาพและเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่

2. ด้านนโยบาย ผลของการวิจัยจะนำไปสู่การ

พัฒนานโยบาย การปรับปรุงระบบการส่งเสริม รวมทั้งการวางแผนงานการส่งเสริมในพื้นที่ และการพัฒนาเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับกิจกรรมของระบบส่งเสริมการเกษตร

3. ด้านการวิจัยจะเป็นพื้นฐานและรูปแบบการวิจัยในภาคอื่น ๆ ต่อไป

การตรวจเอกสาร

การส่งเสริมการเกษตรเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการให้การศึกษาและฝึกอบรมประชาชนในชนบทให้มีความรู้ ทักษะ ประสิทธิภาพความสามารถในการเกษตรและพัฒนาเยาวชน โดยการนำผลการวิจัยใหม่ ๆ ตลอดจนเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมไปถ่ายทอดให้เกษตรกร เพื่อสามารถแก้ปัญหาการผลิต การจัดการบ้านเรือน และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังช่วยให้การตัดสินใจหาทางเลือกการประกอบอาชีพที่ดีสำหรับตนเองอย่างอิสระ (Mosher, 1966)

แอ็กซิน (Axinn, 1988) กล่าวว่า ระบบการส่งเสริมการเกษตรที่นิยมใช้กันอยู่ทั่วไปมีอยู่ 2 ระบบใหญ่ ๆ คือ “ระบบการถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกร (delivery system) และระบบเกษตรกรแสวงหาความรู้เอง” (acquisition system) นอกจากนี้ Axinn ยังได้จำแนกการส่งเสริมการเกษตรออกเป็นระบบย่อยต่างๆ หลายระบบ ตัวอย่างเช่น 1) ระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบทั่วไป 2) ระบบการส่งเสริมการเกษตรเฉพาะอย่าง 3) การส่งเสริมการเกษตรระบบฝึกอบรมและเยี่ยมชม 4) ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยผ่านองค์กรเกษตรกร 5) ระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบโครงการ 6) ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการพัฒนาระบบไร่ 7) ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการออกค่าใช้จ่ายร่วมกัน และ 8) ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วม

(ปัญญาพล 2534 : 42-73)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการสำรวจ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและเก็บข้อมูลจากสนาม ดังต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากประชากร 3 กลุ่ม รวม 320 คน คือ นักวิชาการและผู้บริหาร จำนวน 100 คน โดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร 120 คน สุ่มแบบเจาะจง และผู้นำเกษตรกร 100 คน สุ่มแบบง่าย

เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถามสำหรับเก็บข้อมูลจากนักวิชาการและผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร แบบสัมภาษณ์สำหรับเก็บข้อมูลจากผู้นำเกษตรกร การสร้างเครื่องมือแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. สร้างระบบการส่งเสริมการเกษตร 9 ระบบ พร้อมองค์ประกอบ แล้วนำไปทดสอบกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้บริหารและเกษตรกร และนำมาหาค่าเฉลี่ย และคัดเลือกเฉพาะระบบการเกษตรและองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงบูรณาการเข้าด้วยกัน ได้ 3 ระบบ

2. สร้างแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ นำระบบการส่งเสริมการเกษตรที่คัดเลือกไว้ทั้ง 3 ระบบผนวกเข้า และนำไปทดสอบก่อนใช้ แล้วนำไปเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 30 สิงหาคม 2538 ได้รับคืน 295 ฉบับ (ร้อยละ 92.19)

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อรวบรวมข้อมูลได้แล้วนำมาตรวจสอบความ

สมบูรณ์ บรรณาธิกรข้อมูล ทำรหัสข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS/PC⁺ ใช้สถิติความถี่ ร้อยละ คะแนนเฉลี่ย t-test, ANOVA และวิธีการของเซฟเฟ

ผล

ปรัชญาและนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตร
ปัจจุบันกรมส่งเสริมการเกษตรไม่ได้กำหนดปรัชญาและพันธกิจไว้โดยตรง แต่มีอำนาจหน้าที่ใน “การอำนวยความสะดวกและเผยแพร่วิชาการ หรือความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่ให้ถึงตัวเกษตรกรโดยทั่วถึงและแพร่หลาย” โดยมีจุดมุ่งหมายสุดท้ายอยู่ที่ “ความสำเร็จของครอบครัวเกษตรกร” กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนดนโยบายการส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับ นโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสอดคล้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจการเกษตรของโลก

ภารกิจหลักของกรมส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ การเป็นที่ปรึกษาเกษตรกร ถ่ายทอดเทคโนโลยี ให้บริการและสนับสนุนปัจจัยการผลิต และประสานงานกับหน่วยงานอื่น ส่วนกลางมีภารกิจในการกำหนดนโยบาย วางแผน ประเมินผล จัดสรรงบประมาณ บริหารงานบุคคล วิจัยหาเทคโนโลยีการผลิตพืชที่เหมาะสม บริหารงานธุรกิจเกษตรและการเกษตรสัมพันธ์ ส่วนภูมิภาคจะรับนโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ จากส่วนกลางไปทำแผนปฏิบัติการให้คำปรึกษาแก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร กำกับติดตามการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรให้เป็นไปตามเป้าหมาย ถ่ายทอดวิชาการแก่เกษตรกร เป็นผู้แทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับจังหวัด และระดับตำบล

สถานภาพพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบ

ด้วย นักวิชาการ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและผู้นำเกษตรกร

1. สถานภาพของนักวิชาการและผู้บริหารส่วนมากเป็นเพศชาย อายุระหว่าง 40-44 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี วิชาเอกส่งเสริมการเกษตร อายุการทำงาน 10-20 ปี

2. สถานภาพเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรส่วนมากเป็นเพศชาย อายุระหว่าง 35-39 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี และมีอายุการทำงานหรือประสบการณ์ 10-20 ปีเช่นเดียวกับนักวิชาการและผู้บริหาร

3. สถานภาพของผู้นำเกษตรกร ส่วนมากเป็นเพศชาย อายุระหว่าง 35-39 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ทำนาเป็นอาชีพหลัก ทำสวนผลไม้เป็นอาชีพรอง และมีประสบการณ์การประกอบอาชีพหลักระหว่าง 20-29 ปี

สภาพทั่วไปของการส่งเสริมการเกษตร การส่งเสริมการเกษตรมีประสิทธิภาพ มีความพอเพียงหรือดีในระดับปานกลาง โดยการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกมีประสิทธิภาพระดับมากที่สุด ส่วนภาระหน้าที่งานส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ตลอดจนความสอดคล้องของนโยบายการส่งเสริมการเกษตรกับสภาพท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก ขวัญและกำลังใจของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอยู่ในระดับปานกลาง แต่ความพอเพียงของจำนวนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกับจำนวนเกษตรกรอยู่ในระดับน้อย

ระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย ผลการศึกษามีดังต่อไปนี้ (Table 1)

1. ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วม การส่งเสริมการเกษตรระบบนี้มีความเหมาะสมกับภาคกลางระดับมาก (คะแนนเฉลี่ย 4.04) องค์ประกอบที่สำคัญ เช่น โครงการส่งเสริม

Table 1 Mean score of agricultural extension systems.

Agricultural extension systems	Acedmic officers and administrators	Extension officers	Farmer leaders	Grand mean
Agricultural extension participatory system	3.98	3.85	4.29	4.04
Farming systems development approach	3.80	3.66	3.77	3.75
Farmer's activity agricultural system	3.52	3.51	3.53	3.52

การเกษตรต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง เจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการเกษตรร่วมทำแผนการผลิตกับเกษตรกร

2. ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการพัฒนาระบบไร่นา การส่งเสริมการเกษตรระบบนี้มีความเหมาะสมกับภาคกลางระดับมาก (คะแนนเฉลี่ย 3.75) รองจากระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วม องค์ประกอบที่สำคัญ เช่น การส่งเสริมการเกษตรมุ่งความสัมพันธ์ระหว่างพืชสัตว์ระบบนิเวศและเกษตรกร

3. ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยยึดกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกร การส่งเสริมการเกษตรระบบนี้มีความเหมาะสมกับภาคกลางระดับมาก (คะแนนเฉลี่ย 3.52) รองจากสองระดับแรก องค์ประกอบสำคัญ เช่น การสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่เกษตรกรและ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมตามอาชีพที่เกษตรกรทำอยู่

ตัวแปรบางอย่างที่มีความสำคัญต่อระบบการส่งเสริมการเกษตร ตัวแปรที่มีความสำคัญมากอาทิ ราชการ วิทยุโทรทัศน์ สถาบันการเงินเพื่อเป็นแหล่งสินเชื่อแก่เกษตรกร ผู้นำท้องถิ่นแบบทางการ และสถาบันเกษตรกร ส่วนตัวแปรที่มีความสำคัญปานกลาง อาทิ หมู่บ้านหลักการส่งเสริมการเกษตร และศูนย์เกษตรประจำตำบล นักวิชาการ-ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีความคิดเห็นแตกต่างกันที่ระดับนัย

สำคัญ .05 ทั้งหมด 5 ตัวแปร เช่น สถาบันเกษตรกร ระบบเครือข่ายข้อมูลประกอบการส่งเสริมการเกษตร แผ่นพับ แต่โดยเฉลี่ยแล้วมีความคิดเห็นต่อตัวแปรทั้งหมดไม่แตกต่างกัน ($t=0.65$) (Table 2)

การทดสอบสมมติฐาน พบว่า “ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วม” เป็นระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย ผู้นำเกษตรกรมีความคิดเห็นต่อระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมแตกต่างจากนักวิชาการ-ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ระดับนัยสำคัญ .05 ส่วน “ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยยึดกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกร และระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการพัฒนาระบบไร่นา” นั้น ทั้งนักวิชาการและผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและผู้นำเกษตรกรมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน (Table 3)

การเสนอแนะระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย

ได้พัฒนาระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด (Table 1) แล้วนำตัวแปรและองค์ประกอบจากระบบการส่งเสริมการเกษตร ที่มีความสำคัญระดับมากขึ้นไปสังเคราะห์เข้าด้วยกัน สนับสนุนด้วยแนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยกรอบโครงสร้างที่สำคัญ 7 อย่าง คือ

Table 2 Mean score of some independent variables affecting agricultural extension systems.

Independent variables	Academic officers and administrators	Extension officers	t
Television program	4.01	4.09	-0.53 ^{ns}
Source of loan	3.98	4.17	1.43 ^{ns}
Formal local leaders	3.97	4.08	-0.86 ^{ns}
Farmer's organization	3.89	3.66	1.78 [*]
Online information services	3.81	3.47	2.00 [*]
Agricultural leaflet	3.81	3.90	-0.78 ^{ns}
Radio program	3.80	3.75	0.32 ^{ns}
Preparation of routine extension report	3.79	3.75	0.27 ^{ns}
Special training for extension officers	3.71	3.83	-0.91 ^{ns}
Farm visit	3.65	3.73	-0.61 ^{ns}
Farmer leader	3.65	3.73	-0.54 ^{ns}
Agricultural product contest	3.61	3.49	0.80 ^{ns}
Demonstration farm	3.57	3.54	0.25 ^{ns}
Video tape and cassett	3.55	3.52	0.91 ^{ns}
Folder	3.55	3.76	-1.65 [*]
Poster	3.49	3.76	-2.29 [*]
Village broadcasting station	3.45	3.72	-2.08 [*]
Overhead projector and transparency	3.38	3.34	0.36 ^{ns}
Non-formal local leader	3.35	3.55	-1.46 ^{ns}
Slide	3.29	3.44	-1.13 ^{ns}
Principal extension village model	3.16	3.08	0.58 ^{ns}
Sub-district center for transfer of technology	3.12	3.16	-0.65 ^{ns}
Grand mean	3.62	3.66	0.65 ^{ns}

^{ns} = not significant

^{*} = significant at .05 level (t=1.65)

แนวคิดของระบบการส่งเสริม วัตถุประสงค์ หลักการ องค์ประกอบของระบบ การวัดความสำเร็จ การบริหารเชิงระบบและกลยุทธ์การส่งเสริม เมื่อวิเคราะห์ตาม “เทคนิคประเมินสถานการณ์” (SWOT)

แล้ว การส่งเสริมการเกษตรระบบนี้มีจุดแข็งหลายประการ อาทิ การยึดเกษตรกรและระบบไร่นาเป็นศูนย์กลาง การระดมการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ และการส่งเสริมได้อย่างกว้างขวางทั้งระบบเกษตรกร

Table 3 Analysis of variance of agricultural extension systems.

Agricultural extension system	F	Scheffe's test
Agricultural extension participatory system	6.47*	X ₁ กับ X ₂ ^{ns} X ₁ กับ X ₃ * X ₂ กับ X ₃ *
Farming systems development approach	1.15 ^{ns}	
Farmer's activity agricultural system	2.11 ^{ns}	

^{ns} = not significant

* = significant at .05 level (.05=3.48)

X₁ = academic officers and administratorsX₂ = extension officersX₃ = farmer leaders

แสวงหาความรู้เองและระบบเจ้าหน้าที่ส่งเสริมถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกร นอกจากนี้ ยังมีโอกาสดิหลายอย่าง เช่น โอกาสประสบความสำเร็จของการส่งเสริมที่เป็นรูปธรรม การพัฒนาระบบการส่งเสริมให้สอดคล้องกับระบบการเกษตร และการพัฒนาวิธีการส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร

สรุป

กรมส่งเสริมการเกษตรไม่ได้กำหนดปรัชญาและพันธกิจไว้โดยตรง แต่ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรตามที่ได้รับมอบหมาย กำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล ภารกิจหลักของส่วนกลาง คือ การกำหนดนโยบาย วางแผน ประเมินผล บริหารงานทั่วไปและงานวิชาการ ส่วนภูมิภาคจะรับนโยบายและแผนไปปฏิบัติ

นักวิชาการ ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร มีสถานภาพพื้นฐานทางสังคมคล้ายคลึงกัน จบปริญญาตรีด้านการส่งเสริมการเกษตร มีประสบการณ์การทำงาน 10-20 ปี ส่วนเกษตรกรจบ

ประถมศึกษาทำนาเป็นอาชีพหลัก มีประสบการณ์นาน 35-39 ปี สภาพทั่วไปของการส่งเสริมการเกษตรมีประสิทธิภาพและความพอใจหรือดีระดับปานกลาง แต่จำนวนเจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการเกษตรไม่พอเพียง

ระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมเป็นระบบการส่งเสริมที่เหมาะสมสำหรับภาคกลางของประเทศไทย ได้บูรณาการองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงของระบบการส่งเสริมอื่น จึงเป็นระบบการส่งเสริมการเกษตรที่มีจุดแข็ง โอกาสมากกว่าจุดอ่อนและอุปสรรคส่วนตัวแปรที่มีความสำคัญต่อระบบการส่งเสริม ได้แก่ รายการวิทยุโทรทัศน์ แหล่งสินเชื่อผู้นำท้องถิ่นและสถาบันเกษตรกร เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. กรมส่งเสริมการเกษตรควรกำหนดปรัชญา (philosophy) และปณิธานหรือ พันธกิจ (mission) ที่ชัดเจน เพื่อแสดงเจตนารมณ์และภารกิจหลักของกรมส่งเสริมการเกษตรให้บุคลากร และสังคมได้ทราบ

2. กรมส่งเสริมการเกษตรควรพัฒนาผู้บริหาร

และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร โดยสนับสนุนให้ศึกษาต่อระดับสูงขึ้น และฝึกอบรมระหว่างประจำการอยู่เสมอ

3. การจัดระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ทั้งระดับกรม ระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับอำเภอให้สมบูรณ์ เพื่อบริการสารสนเทศแก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกร

4. การปรับปรุงองค์การส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตรให้กะทัดรัด ไม่ซ้ำซ้อน มีความคล่องตัว ทันสมัย

5. การพัฒนาเกษตรกรให้มีความพร้อมมากขึ้น ทั้งด้านการประกอบอาชีพ วิสัยทัศน์ และปัจจัยการผลิต เพื่อสามารถปรับตัวด้านความคิด ความเชื่อ ความทันสมัย และการยอมรับการ ส่งเสริม

6. การส่งเสริมการเกษตรแบบเข้มข้นอย่างจริงจัง ให้เกษตรกรได้รับผลประโยชน์มากที่สุด กล่าวคือ จัดเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอย่างพอเพียงและสนับสนุนให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

7. การนำระบบการส่งเสริมการเกษตรโดยกรมมีส่วนร่วมไปใช้ ควรปรับให้เหมาะสมและดำเนินการตามแนวคิด วัตถุประสงค์ หลักการ การวัดความสำเร็จ การบริหารงานเชิงระบบ และใช้ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตรในเชิงรุก

8. การพัฒนาปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตร ให้มีความพร้อม และมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะรายการวิทยุโทรทัศน์ รายการวิทยุกระจายเสียง ผู้นำท้องถิ่นและเอกสาร คำแนะนำทางการเกษตร

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ควรมีการวิจัยหากระบวนการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับภาคอื่นๆ ด้วย เพราะแต่ละภาคมีสภาพทั่วไปของเกษตรกร ลักษณะการประกอบอาชีพเกษตรสภาพทางกายภาพและชีวภาพของท้องถิ่นแตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

นโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร, สำนัก สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2539. *แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)* : กรุงเทพฯ (อค์สำเนา).

ปัญญาพล บุญชู. 2534. *แนะนำทางเลือกสำหรับการส่งเสริมการเกษตร*. สงขลา : ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ วิทยาเขตหาดใหญ่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ส่งเสริมการเกษตร, กรม. 2536. *การปฏิบัติงานตามระบบการส่งเสริมการเกษตร*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร.

Axinn 1988. "The Different System of Agricultural Extension Education with Special Attention to Asia." *Agricultural Extension Worldwide*. New York : Croom Helm in Association with Methuen, Inc.

Mosher Arthur, T. 1996. *Getting Agricultural Moving*. New York : Fredrick A. Praeger Publishers.